

УДК 069.017 (477.51)

Т.М. Ніколасва
(м. Київ)**МЕЦЕНАТ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В.В. ТАРНОВСЬКИЙ (МОЛОДШИЙ)**

У статті висвітлюється внесок Василя Тарновського, відомого мецената, громадського і культурного діяча другої половини XIX ст., у розвиток музейної справи.

Ключові слова: Тарновський, меценат, колекція, художник, Качанівка.

В статье рассматривается вклад Василия Тарновского, известного мецената, общественного и культурного деятеля второй половины XIX в., в развитие музейного дела.

Ключевые слова: Тарновский, меценат, коллекция, художник, Качановка.

The article highlights the contribution of Basil Tarnovsky known philanthropist, civic and cultural leader of the second half of XIX century in the development of museums.

Keywords: Tarnowski, philanthropist, collection, painter, Kachanivka.

В українській та російській історіографії в останні два десятиліття тема благодійності, меценатства стала досить популярною. Особливо це питання актуальне для сучасності, коли життя та діяльність українських меценатів минулого повинні стати прикладом для підприємців у підтримці національної культури, освіти та мистецтва.

Що рухало доброчинцями? Які були чинники їхніх шляхетних поривань, як ставилися влада, суспільство до таких високих проявів моральності? На думку Євгена Чикаленка, благодійник – це людина, яка любить свою батьківщину не лише до глибини своєї душі, а й до глибини своєї кишені¹.

Даючи відповідь на поставлені питання, Ю.Тазьмін в публікації «Меценатство и благотворительность в России. К вопросу о мотивациях» серед основних мотивів називає релігійність². М.Гавлін, наголошує на внутрішніх прагненнях людини показати себе в кращому вигляді, що є теж наслідком релігійного виховання³. Т.Веблен, автор книги «Теория праздного класса» звертає увагу на поєднання в благодійності гуманістичних та егоїстичних мотивів⁴.

Унікальним явищем українській історії є меценатська та громадська діяльність родини Тарновських. Не можна залишити осторонь питання мотивації такої поведінки, коли кілька поколінь родини витрачали величезні кошти на меценатську діяльність. Основним мотивом громадської діяльності родини Тарновських, як ми пересвідчуємося, були суто патріотичні прагнення.

Василь Васильович Тарновський (молодший) (1838–1899 рр.) відомий нам як активний громадський і культурний діяч, аматор української старовини та меценат. Колекція українських старожитностей В. Тарновського розкриває

перед істориками, літературознавцями, мистецтвознавцями неабияке поле для фундаментальних досліджень.

Народився Василь Тарновський (молодший) 1838 р. у с. Антонівці Пирятинського повіту Полтавської губернії. Початкову освіту здобув у Москві, потім навчався в інженерному училищі в Петербурзі, згодом закінчив історико-філологічний факультет Київського університету св. Володимира. Активний у громадському житті, він обирався Борзеньким (1869–1872 рр.) та Ніжинським (1875–1887 рр.) повітовим маршалком. За добросовісну службу був відзначений орденами св. Володимира (1884 р.) та св. Анни (1888 р.)⁵. Та головною пристрастю у його житті стало колекціонування старожитностей і творів мистецтва.

Зацікавленість історичним минулим України В.Тарновським, нащадком давнього роду, коріння якого мало козацьке походження, була не випадковою. Засновником роду вважається Іван Ляшко – військовий товариш Прилуцького полку, який у 1685 р. отримав універсал на володіння землями. З кінця XVII ст. Ляшки стали йменуватися Тарновськими. За своїм походженням прізвище вказує на вихідців із польського міста Тарнова (Тарнува)⁶.

Історик О.Коваленко вважає, що соціально-культурне середовище, в якому формувалися інтереси та уподобання В.Тарновського, складалося, насамперед, із нащадків козацької старшини, привілейованого прошарку суспільства. «Ці пани значною мірою були лояльні до політики, натомість виявляли великий інтерес до минулого як власного роду, так і українського народу»⁷.

В.Тарновський, будучи високоосвіченою людиною, належав до патріотів своєї Батьківщини, гідно представляв національну еліту XIX ст. На формування його світогляду вплинув уклад життя у родинному маєтку Качанівка, як культурно-мистецькому осередку XIX ст., та його традиції. Недаремно М.Костомаров назвав його «вирієм... куди зліталось різне українське вчене, художнє та письменне «птаство»⁸. Маєток набуває суспільного визнання ще за часів двоюрідного дядька Василя Васильовича – Григорія Степановича Тарновського (1784–1853 рр.)⁹, який отримав його у спадок. Поступово в Качанівці перебудовується палац, зводиться церква, з'являються оркестр і театр, велика бібліотека та колекція живопису. Зібрання полотен Григорія Тарновського складалося з творів російських, українських та зарубіжних художників, серед яких картини Д.Терніса, А.Ван-Дейка, К.Брюллова, О.Кіпренського, В.Штернберга та ін.¹⁰.

Вже у 18 років В.Тарновський (молодший) поставив собі за мету збирання колекції предметів, що допомогли б досконаліше вивчити історію України та народний побут. Дивлячись із сьогодення, можна констатувати, що це було не просте колекціонування, а громадянський обов'язок перед власним народом та його історією. Вбачаючи у колекціонуванні служіння народові, Тарновський віддав цій справі неабияку енергію, талант і чималі кошти.

Початок колекції поклали збірки двоюрідного дядька та батька – книг, рукописів, художніх полотен. Першими експонатами юного В. Тарновського стали українська зброя, келихи, герби та інші предмети давнини. В одному з листів Марко Вовчок до чоловіка у 1857 р. вона так описувала свою зустріч з

юнаком у Петербурзі: «Бачила Василька Тарновського у синіх шароварах, у сорочці вишиваній і в чемерці, привітав нас любенько...»¹¹.

Повернувшись на батьківщину, колекціонер своє надбання перевіз до родинного маєтку в Качанівці. Колекція старожитностей поступово поповнювалася зі збільшенням коштів, що виділялися для цієї справи. Не завжди В.Тарновський купував речі оригінальні, які мали історичну цінність. Інколи його довірливість давала можливість деяким «археологам» нажитись¹².

Окремою сторінкою діяльності В.Тарновського (молодшого) є його спроби археологічних досліджень пам'яток минулого на території України. Можливо, до того його спонукала подорож по місцях, де жили запорожці, яку він здійснив разом з Д.Яворницьким на початку 1880-х рр. Однією з причин, що В.Тарновський почав розкопки городища Княжа Гора (біля с. Пекарі), було хижацьке нищення пам'яток самовільними розкопками місцевими селянами.

У 1892 р. в журналі «Киевская старина» був надрукований звіт М.Біляшівського «Раскопки на Княжей Горе», в якому автор розповів про археологічні розкопки на Княжій Горі влітку 1891 р., які він здійснював за дорученням В.Тарновського та під науковим керівництвом В.Антоновича. За його свідченням, було знайдено понад 1,5 тис. знахідок¹³. Значна частина них поповнила фонди колекцій В.В.Тарновського. Нажаль, у майбутньому різке погіршення матеріального становища припинило подальші археологічні дослідження.

Друзі колекціонера розуміли, що його справу слід розглядати як суспільну і зібрання згодом стане надбанням громадськості. Тож багато-хто передавав Василю Васильовичу свої рукописи. Саме так потрапили до нього рукописні твори Пантелеймона Куліша (деяку частину передав сам автор, решту – його дружина Олександра Білозерська)¹⁴.

Навколо В.Тарновського гуртувалися відомі російські художники. Значний вплив на творчість І.Рєпіна мало перебування у Качанівці під час роботи над картиною «Запорожці пишуть листа турецькому султану»¹⁵. У Качанівці плідно працювали художники К.Маковський та М.Бодаревський. Відомо, що журнал «Киевская старина» існував багато в чому завдяки асигнуванням В.Тарновського.

Без перебільшення В.Тарновського-молодшого можна назвати творцем Шевченкіани, адже фанатична пристрасть збирати усе, пов'язане з творчістю чи особистістю поета, залишилася на все життя. Саме йому вдалося зібрати величезну колекцію, повз яку, за словами Б.Д.Грінченка, не може пройти жоден біограф Шевченка, якщо він хоче скласти справді глибокий життєпис поета¹⁶.

Складаючи пізніше каталог колекції В.Тарновського, Б.Грінченко виділив окремий розділ, присвячений Шевченкові. Серед зібраних речей – автографи поета, його папери, книги, акварелі, гравюри, літографії, особисті речі та ін. Окремо знаходилися літературні твори про Шевченка, написані на різних мовах та надруковані у багатьох виданнях, журналах і газетах. Б.Грінченко зазначав, що в 1893 р. каталог розділу містив 211 номерів, а на час укладання нового каталогу – 758¹⁷. Завдяки діяльності Василя Тарновського Шевченкова

спадщина збереглася для нащадків. Кількість зібраних ним експонатів, які так чи інакше пов'язані з іменем Тараса Шевченка, сягає за тисячу найменувань¹⁸.

До 60–70-х рр. XIX ст. унікальна колекція фундатора музейної справи на Чернігівщині розміщувалася у бібліотеці в родинному маєтку. У цей час об'єднана збірка поповнилася портретами визначних діячів української історії – гетьманів, полкових старшин та ін. В.Тарновський запросив до Качанівки художника І. Васькова, який зробив чимало копій портретів родин Галаганів, Кочубеїв, Скоропадських. Портрети з колекції використали В.Антонович та А.Бец у книзі «Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах», яка вийшла у 1883 р.¹⁹

Із качанівської бібліотеки колекцію перемістили до великої кімнати і це був своєрідний домашній музей. Як згадував М.Тарновський, старовинні речі були розвішані на стінах, деякі з них, наприклад, гетьманські булави, виставлялися у спеціальних вітринах на оксамитових подушках. Коли колекція збільшилася, довелося зробити двері до кабінету і його теж облаштували під музей²⁰.

Значення суспільної та меценатської діяльності В. Тарновського для України було визнано ще в дореволюційні часи²¹. Тематична структура його музейного зібрання в наш час є основою Чернігівського державного історичного музею ім. В.В.Тарновського та Національного музею Т.Г.Шевченка у Києві.

Отже, В.В.Тарновський (молодший) – знакова постать вітчизняної історії другої половини XIX ст. – видатний меценат української історичної та культурної спадщини. Віриться, що цей історичний досвід буде взірцем та стане у пригоді сучасним меценатам і спонсорам освіти, культури, науки, сфери соціального захисту співвітчизників.

¹ Хорунжий Ю.М. Українські меценати. – К., 2001. – С.114.

² Тазьмин Ю.Н. Меценатство и благотворительность в России. К вопросу о мотивациях // СОЦИС. – 2002. – № 2 (214). – С.93.

³ Гавлин М.Л. Российские предприниматели: духовный облик, меценатство // История предпринимательства в России. Кн. 2: Вторая половина XIX – начало XX века. – М., 2000. – С.480.

⁴ Тазьмин Ю.Н. Указ. соч. – С.89.

⁵ Синельник І. В.В. Тарновський та його колекція старожитностей // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – Вип. 11(2). – К., 2004. – С.280.

⁶ Там само. – С.281.

⁷ Коваленко О. Родовід Тарновських // Хроніка–2000. – 1996. – №16. – С.173.

⁸ Папета С. Качанівка // Родовід. – 1996. – Число 14. – С.31.

⁹ Модзалевський В. Тарновські //Хроніка–2000. – 1996. – №16. – С.179.

¹⁰ Синельник І. Вказ. праця. – С.282.

¹¹ Тарновський М. Василь Тарновський (молодший) // Хроніка–2000. – 1997. – №19–20. – С.159, 178.

¹² Яворницький Д. В.В.Тарновський // Хроніка–2000. – 1996. – №16. – С.138.

¹³ Беляшевський Н. Раскопки на Княжей Горе // Киевская старина. – 1892. – Т.36. – С.65.

¹⁴ Супруненко О. В.В. Тарновський та К.М. Скаржинська // Сіверянський літопис. – 1997. – № 4. – С.72.

¹⁵ Див.: *Белічко Ю.В.* Історико-етнографічне значення подорожі І.Ю. Рєпіна на Україну 1880 року // Народна творчість та етнографія. – 1988. – №4. – С.28–37.

¹⁶ *Синельник І.* Вказ. праця. – С.287.

¹⁷ Каталог Музея українських древностей В.В. Тарновського // Киевская старина. – 1900. – Т. 12. – С.163.

¹⁸ *Яцок В.М.* Шевченкіана Василя Тарновського: декілька спостережень // Скарбниця української культури. Зб. наук. праць. – Чернігів: Сіверянська думка, 2002. – Вип. 3. – С.57.

¹⁹ *Яворницький Д.* Вказ. праця. – С.151.

²⁰ *Тарновський М.* Вказ. праця. – С.159.

²¹ *Горленко В.П.* Памяти В.В. Тарновского // Исторический вестник. – 1899. – Т. 77. – С.628–634; *Н.Ш.* Памяти В.В. Тарновского // Киевская старина. – 1899. – Т. 66. – С.131–133; [*Василенко Н.*] Памяти В.В.Тарновского, А.М.Лазаревского, Н.В.Шугурова (к рисунку) // Там же. – 1902. – Т.78. – С.282–292.